

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2017, Yıl:5, Sayı:11

Geliş Tarihi: 26.08.2017

Kabul Tarihi: 08.11.2017

Sayfa:280-290

ISSN: 2147-8872

MEHMET AKİF ERSOY’UN MEZARLIK ŞİİRİNDE “ÖLÜM” KAVRAMINA BAKIŞI

İsmail Kılınç*

Özet

Yaşamın değiştirilemez gerçeklerinden birisi olan ölüm, geride kalanlara derinden tesir eden bir olgudur. İnsanlık tarihi kadar eski olan ölüm, bütün dinler ve felsefi düşünceler tarafından derinlemesine irdelenmiştir. Ölümün yansımaları toplumdan topluma değişiklik göstermiştir. Bu değişiklik o toplumların sanat eserlerine de yansımıştır. Türk kültüründe de bolca işlenen ölüm, beraberinde farklı türlerin gelişmesini sağlamıştır. Bu türler ve bu türleri kullanan şairler yüzyıllar boyu bu beşerî gerçeği farklı açılardan değerlendirmiştir. İslamiyet’i bir teslimiyet olarak gören Türk kültürü, ölüme bir yok oluş değil başlangıç olarak bakmıştır. 19. yüzyıldan itibaren romantizm akımının da etkisiyle ölüm, kendi başına sorgulanır bir kavram halini almıştır. Akif Paşa, Abdülhâk Hâmit Tarhan, Recaizade Mahmut Ekrem gibi Tanzimat Dönemi sanatçılarıyla ölüm, metafizik bakış açılarıyla işlenmiştir. Ölümün sorgulanması, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi Servet-i Fünun sanatçıları ve Ahmet Haşim gibi Fecr-i Âti sanatçıları da kendini göstermiştir. Bu çalışmada Milli Edebiyat Dönemi’nin bağımsız sanatçılarından Mehmet Akif Ersoy’un “Mezarlık” şiiri ve bu şiirde “ölüm” kavramına bakışı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Şiir, Mezarlık, Metafizik, Ölüm

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD,
orcid.org/0000-0002-3202-0765, i.kilinc.4654@hotmail.com

MEHMET AKİF ERSOY 'S APPROACH TO THE CONCEPT OF “DEATH” IN “MEZARLIK” POETRY

Abstract

Death is one of an unalterable fact in life that affects the people remain behind deeply. Being as old as human history, death has been examined profoundly by all religious and philosophical thought systems. The reflection of death differs from society to society. This difference also reflects on those societies art. Death handled in Turkish culture largely and has enabled various types of literature in tow. For centuries poets using these literature types, have interpreted this human reality in every aspect. Great Turkish culture that accepts Islam as a devotion, considering death as a beginning not an end. By the 19th century under the effect of romanticism movement, death turned out to be a concept that questioned itself. Tanzimat Era artists such as Akif Pasha, Abdülhak Hamit Tarhan, Recaizade Mahmut Ekrem handled death from the viewpoint of metaphysics. This query of death was shown itself in Servet-i Fünun artists such as Tefik Fikret, Cenap Şahabettin and in Fecr-i Ati artists such as Ahmet Haşim. In this piece of work we will examine the freelancer artist Mehmet Akif Ersoy's perspective to the death through the one of his his poems named “Mezarlık”(Graveyard).

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Poem, Cemetery, Metaphysics, Death

1. Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren ölüm ve sonrasını anlamaya çalışmıştır. İnsanın felsefi ve metafizik yollarla yaptığı sorgulamalar, onu bir çıkmaza sürüklemiştir. Ölüm algısı, kişinin dini anlayışına, psikolojisine, yaşadığı topluma ve çağa göre değişebilir. Kimi insanlar için ölüm korku ve dehşet verici bir duyguken kimileri için, tam anlamıyla bir teslimiyet veya tevekküldür. Ancak özellikle “*Her nefis ölümü tadacaktır*”¹ ilahî mesajı inananlar için tam bir teslimiyet sağlamış ve isyana gidişi önlemiştir.

Ölümün yok ediş gücü karşısında kendisini aciz hisseden insan, kendini değişik vesilelerle avutur. İnsanın yalnızca maddi tarafının, yani bedeninin ölümlü olduğuna, ruhunun kalıcı ve daimiliğine inanan toplumlar, ölüm karşısında korku duymaz, sükûnetini korur.² Kimileri için trajik bir yok oluş olan ölüm, tasavvufa gönül veren Yunus Emre gibi büyük şairlerde ruhun edebiliği anlamına gelir. Ayrıca bu dünyanın amacı ahiret için hazırlanmak ve “sevgili” diye nitelenen yaratıcıya kavuşmaktır. Yunus için hayat, bir çalışıp hazırlanma bir imtihan günüdür. “*Nasıl çalışkan bir talebe hem imtihan gününün gelmesini hem de gecikmesini isterse; o günü nasıl heyecanla bekler, sonra, biraz daha hazırlanmak için vakit ararsa; nihayet, sonunun mükâfat olacağını umduğu o güne gizli bir sevgi duyarsa, hakiki bir sofi için de ölüm günü biraz böyle beklenir. Toprak olmak güzelleşir; dervişi biricik*

¹Enbiya Suresi 35. Ayette geçmektedir.

²Mustafa Aydemir, “Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı”, **Turkish Studies**, Sayı:8/4, (2013), s. 235.

sevgilisine kavuşturur ölüm günü bütün o korkunç karanlığı kaybeder.”³ Ölüm, bir ızdırap kaynağı olmaktan ziyade Mevlana’da görüldüğü gibi şeb-i arus yani düğün gecesi⁴ olarak tasvir edilmiş, sevgiliye kavuşmak için farklı tasavvuf kavramları geliştirilmiştir. Yunus Emre’de olduğu gibi Mevlânâ’da da ölüm karanlık ve korkutucu olmaktan çıkmıştır.

İslamiyet öncesi Türk toplumunda ölüm, ölenlerin ardından düzenlenen yuğ törenlerinde ölen kişinin kahramanlıklarını, iyiliklerini anlatan sagularla işlenmiştir. Aynı şekilde klasik şiirimizde mersiyeler, Türk Halk şiirinde ise ölen kişiyi anlatmak, onların iyiliklerinden bahsetmek için ağıt türü kullanılmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde ölüm, genel tavrın dışında, kabulleniş ve tevekkül sınırlarının dışına çıkar. Bu değişimde romantizm akımının etkisi vardır. “Romantizm, klâsik terbiyedeki akıl ve mantığın hâkimiyetine karşı getirdiği ferdîlik, Allah fikrinin din çerçevesinden çıkışı yeni bir

panteizmdi. Bir taraftan sanatkârı, duyularında serbest bıraktığı gibi öbür yandan da cemiyet ve tabiat kanunlarına karşı isyana sevk etmişti.”⁵

Tanzimat Dönemi ölümün metafizik boyutta sorgulanması bakımından önemlidir. Akif Paşa, kızı için yazdığı mersiyede bir ölüm haberi verir gibidir. Torununa yazdığı mersiyede ise ölüm, insanın hayat karşısındaki dramatik gerçekliğidir.⁶ Akif Paşa, Adem Kasidesi’nde ise ölümü derinlemesine irdeleyecektir. Bu eserde hayattan bıkmış, muzdarip, ümidini kaybeden ve bedbin bir insanın ruh hali vardır. Bu eser ile ölüm âdeta ferdî bir ızdırap halini almıştır.⁷ Âkif Paşa, “Adem Kasidesi ve bilhassa torunu için yazdığı o küçük mersiye ile, herhangi bir tesire maruz kalmaksızın, sadece hayatının arızalarıyla yeni denilebilecek bir edebiyatın numunelerini vermiştir.”⁸.

Recaizade Mahmut Ekrem, “Yakacak’ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi” şiiriyle “mezar başında murakabe modası”⁹’nu başlatır. Bu şiir mezar başında hasbihal olarak kurgulanmıştır. Gerçek hayatta ölen bir sevgilisi olmayan Ekrem, bu şiirde herhangi bir mezardan hareketle ölüm kavramına yoğunlaşır¹⁰.

Abdülhâk Hâmit’in, “Garam”, “Makber ve “Ölü” şiirlerinde ölüm, bazen bir “değişme”yken bazen de “inkılâp”tır. Bu anlayış sayesinde insan “hiç” olmaktan kurtulacaktır. Ancak yine de kişi, yok olmaktan kurtulamayacaktır¹¹. Dinin teslimiyetçi ve geleneksel anlayışına karşı çıkılan ve felsefî boyutta ölümün sorgulandığı ilk şiir ise “Makber”dir. Tanpınar “Makber”i şöyle özetler: “İman ile şüphe arasında bir boşlukta

³Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. I, 2004, s. 333.

⁴Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>, (ET: 21.01.2017)

⁵Ahmet Hamdi Tanpınar, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s. 525.

⁶Cafer Gariper, “Akif Paşa ve Torunu İçin Yazdığı Mersiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (2005), s. 51-70

⁷İbrahim Kavaz, **Akif Paşa Hayatı ve Eserleri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005, s. 78

⁸Ahmet Hamdi Tanpınar, **age**, s. 105.

⁹Ali İhsan Kolcu, **Tanzimat Edebiyatı-I Şiir**, Konya: Salkımsöğüt Yayınları, 2011, s. 211.

¹⁰Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri I**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994, s. 90

¹¹Mehmet Kaya Bilgegil, **Abdülhak Hâmid’in Şiirlerinde Ledünnî Mes’elelerden Allah**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1959, s. 67-68.

asılmış olmanın ürpermesi. İşte Hâmid'in bütün şairliği kazandığı nokta. Makber, bu ürpermenin çok gelişi güzel, fakat tabiatı itibariyle zengin doğmuş çocuğudur."¹². İnci Enginün de "Makber" in Hâmid'in isyan ile teslim oluş arasında gidiş gelişlerinin bir ifadesi olduğunu belirtir. "Makber", Hâmid'in ölüm ötesini tanımak, için bir "pencere" rolünü üstlenmiştir. Fakat bütün çabalarına rağmen yeraltına, karanlıklara açılan bu pencere hiçbir şeyi göstermez. Dolayısıyla ölüm ve ötesi, kendi başına bir sırdır. Hâmid, ölümü kabullenmede güçlük çeker, fakat isyanını bir türlü duyuramaz¹³.

Tanzimat Dönemi'nden sonra Batılılaşma hareketinin bir devamı niteliğinde olan Servet-i Fünun (Edebiyat-ı Cedîde) Dönemi'ndeki bazı sanatçılar da "ölüm" kavramı üzerine şiirler kaleme almışlardır. Dönemin sanatçıları, eserlerinde realiteden kaçış, hayal-hakikat tezadı, tabiat ve kadın temalarına bolca yer vermişlerdir. Bu devrin sanatçıları en çok görülen bakış açısı ise "karamsarlık"tır. Karamsarlığın rehber olduğu bu edebî oluşumda da "ölüm" konusu, bolca işlenmiştir. Hatta "ölüm"ün de ötesinde intihar, Servet-i Fünun sanatçıları için önemli bir konudur¹⁴.

Fecr-i Âtî Dönemi'ne geldiğimizde bu dönemin ve Türk şiirinin en büyük şairlerinden olan Ahmet Haşim'in ölüm konusunu "Şeb-i Nisan", "Ölüm" ve "Merdiven şiirlerinde ele aldığını görürüz. Haşim'in ölümü ele alışı, içinde yaşadığı sosyal hayata ayak uyduramaması sonucundadır. Haşim, çevresine giderek yabancılaşmış, bu yabancılaşma da Servet-i Fünun'da olduğu gibi hayali beldeleri aramasına neden olmuştur. Zaman zaman bununla bile tatmin olmayan şair, yalnızlık ve kimsesizlik duygularına kapılmış ve ölüm arzusu duymuştur.¹⁵

Buraya kadar ölüm kavramı tanımlanmış, Batılılaşma sonrasında önemli şairlerin ölüm kavramına bakışları irdelenmiş ve ölümün anlatılmasında mezarlığın mekân olarak kullanılmasyla ilgili bilgileri verilmiştir. Ölüm ve mezarlıkla ilgili olarak bu bilgiler ışığında Mehmet Akif Ersoy'un "Mezarlık" şiirinde "ölüm" kavramına bakışı değerlendirilecektir.

2. Mezarlık Şiiri ve Ölüm

Mezarlık, "mezarların bulunduğu yer, kabristan, gömütlük, sinlik, tahtalıköy, mezaristan"¹⁶ olarak tanımlanmaktadır. Mezarlar, Türk-İslam kültüründe tarihi geçmişi yansıtan önemli unsurlardandır.¹⁷ Mezarlar diğer bütün sanat eserleri ve maddi kültür belgeleri gibi yapıldıkları çevrenin ve devrin inançlarının âdetlerinin sanat geleneklerinin iktisadi ve sosyal şartlarının ortak ürünüdür.¹⁸

¹²Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, s. 261.

¹³İnci Enginün, **Abdülhak Hâmid Tarhan**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 50-51.

¹⁴Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006, s. 45.

¹⁵Kemal Erol, **Aşk, Ölüm ve İntihar**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010, s. 289.

¹⁶Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr>, (ET: 11.03.2017)

¹⁷Faruk Karaca, "Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler", **İslami Araştırmalar Dergisi**, 3-4, (2001), s. 501.

¹⁸Adem Sağır, "Toplu Merasimlerden Belediye Hizmetlerine Kurumsallaşan Ölüm Bağlamında Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi", **Turkish Studies**, 7/2(2012), s. 912.

Mezar taşlarına bakılarak kabirde yatanın kadın, erkek ya da çocuk mezarı oldukları anlaşılmaktadır. Kadın mezarlarında çiçek motifli süslemeler ön plandayken erkek mezarları genelde başlıklardan tanınır. Bu başlıklara bakılarak yatan kişinin bürokrat, paşa, vezir gibi makam sahibi olup olmadığı anlaşılmaktadır. Türk kültüründeki mezarlıkların yansıttığı en önemli özellik, insana ölümü hatırlatmasıdır. Toplumsal yapıyla iç içe olması bağlamında mezarlıkların, camilerin avlusuna, bilhassa kible tarafına, mahallenin bitişiğine veya şehrin havası ve manzarası en güzel olan yerlerinde yapılandırıldığı görülmektedir.¹⁹

Mezarlık, Türk şiirinde zaman zaman şairlerin iç dünyalarını yansıtan bir araca dönüşmüştür. Özellikle Ekrem ile başlayan murakabe geleneği bu açıdan önemlidir. Ekrem'in sevgilisini mezarı başında hasbıhal olarak kurguladığı "Yakacık'ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi" adlı şiirde tabiat ve mezardan gelen sesler, şairin ruh haliyle bağlantılı olarak verilir. Yani esas anlatılması gerekenler, mezarlık mekânı kullanılarak verilir. Ekrem'le başlayan mezarlıkta ve mezar başındaki murakabe, Abdulhalim Memduh, Nabizade Nazım, İsmail Safa, Hatta Rıza Tevfik ve Tevfik Fikret gibi şairlerde devam eder.²⁰

Mehmet Âkif Ersoy'un kaleme aldığı "Mezarlık" şiiri, Nisan 1911'de yayımlanan *Safahat*'in birinci kitabında yer almaktadır. Âkif'in mekân olarak mezarlığı belirlemesi, onun tabiatıyla ilgilidir. Âkif'in sık sık sokağa çıkması, halk ile iç içe olması, gerçekçi bir anlatımla çevresinde gördüklerini anlatması birçok şiirinde, özellikle manzum hikâyelerinde, sıkça rastlanan bir durumdur. Ayrıca Âkif'in manzumelerinde genelde bir olay vardır. Bu olay ya bir gözlem ya da tarihî bir kıssa/anedot çevresinden anlatılır. Şair gördüklerini yazmakta oldukça ısrarcıdır.

Modern insan, ölümü hatırlamak istememekte, hatta onun hakkında konuşmaktan kaçınmaktadır. Konuşmak zorunda kalsa bile ölüm hakkında olgulardan bahsederken ölümün insanda yarattığı düşünceleri dile getirmemektedir.²¹ Bu açıdan mezarlıklar, ölümü hatırlatması bakımından korkunç mekânlardır. Bu korkunçluk, modern insanın bilinçaltında yatan bir yanılsamadır. Bunalan insanın bir sahile veya ormana gitmesi âdetken Âkif gibi bir Osmanlı ehl-i irfanının mezara gitmesi ve ölüme ebedî mutluluk gözüyle bakması manidardır.²² Nitekim Âkif'e göre mezarlığın o ana kadar çizilen görüntüsüne takılıp kalmak yanlıştır. Mezarlık, bu "*sâha-yı medhûşunun*" altında sessizliği barındırır.

Hayat insanı yorar. Bu yorgunluk neticesinde son durak mezarlıktır. İnsan, doğumdan sonra annesinin kucağına bırakılan bir bebek misali, mezarlığın sinesine düşmek için can atar. Orhan Okay tarafından "*ölüm karşısında bir mekâna bağlı olarak müşahhasan mücerrede zihni bir faaliyeti göstermesi*"²³ bakımından değerlendirilen "Mezarlık" şiiri, görünenlerden hareketle görünmeyen değerlere ulaşmaktadır. Bu noktada Âkif için "tasvir" in ne demek olduğunu irdelemek yerinde olacaktır. Âkif'e göre üç farklı tasvir vardır:

¹⁹Mehmet Zeki Kuşoğlu, **Mezar Taşlarında Hüve'l-Baki (Mezarlarımız)**, İstanbul, 1984, s. 16.

²⁰Ahmet Hamdi Tanpınar, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s. 273.

²¹Yalom, Irvin D., **Love's executioner**, Basic Books, New York, 1989, s.5

²²<http://www.islamveihsan.com/olume-tebessumle-bakan-mezarlik-siiri.html> (ET: 24. 10. 2016)

²³Mehmet Orhan Okay, **Mehmet Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015, s. 94,

Sırf hakikatin, görülenin, meydana gelenin aksettirildiği fotoğraf özelliğindeki tasvirler, varlığın veya hadisenin olduğu gibi değil, görülebildiği veya görülmek istendiği gibi anlatıldığı veya bizde iz bıraktığı intibaların ifade edildiği tasvirler, ikisinin karışımı bir tasvir.²⁴

Âkif bu üç tasvir anlayışından ikincisini Mezarlık şiiri ve diğer manzum hikâyelerinde kullanır. Zira onun deyişiyle “*Maksad-ı tasvîr, hakikatleri eşyaya söyletmektir*”.²⁵ Şair mezarlık ve onun heybetli görüntüsünden yararlanırken insanoğluna adeta “*Dünya mü’minin zindanı, kâfirin de cennetidir*.”²⁶ hadisini hatırlatmakta, gözü ve gönül ahrete dönük bir ruh halini yansıtmaktadır. Mekân olarak mezarlık, şiirde fâniliğin derdiyle yanmak yerine bâkîliğin sevincine erişmeyi sağlamaktadır.

*“Ey mezârîstan, ne âlemsin, ne yüksek fitratin!
Sende pinhân en güzîn evlâdı insâniyyetin;
Senden istimdâd eder feryâdı ye’sin, haybetin.
Bir yıgın göz nûrusun, yâhud muhammer tynetin,
Rûh-i pâkinden coşan göz yaşlarından milletin!*

*Şanlı bir târihsin: Mâzî-i millet sendedir.
Varsa ibret sendedir, hikmet de elbet sendedir;
Devr-i İstîlâ durur yâdında, devlet sendedir!
“Çünkü hürriyyet, hamâset sende, gayret sendedir,
Zindegî zillettir artık, bence izzet sendedir!”²⁷*

Şiirin bu iki kıtasında, Mehmet Âkif’in düşüncelerini aksettiren iki husus dikkat çeker. Şairin mezara bakışında, o mezarın ötesinde birer sembol gibi gördüğü iki büyük değer vardır: Biri dinî, diğeri millî. Âkif’in bu iki değeri birbirinden fazla ayırmak istemediği söylenebilir. Bu kıtalarda da, mezarlıkta iki şeyin gömülü olduğunu sezer. Biri insaniyetin en seçkin evlâdı, yani peygamberimiz, ikincisi milletin tarihidir. Ayrıca mezarın toprağı da milletimizin ruhundan doğan temiz gözyaşlarıyla yoğrulmuştur. Böylece, alelade olan bir mezar, ideal uğruna ölümün sembolü hâline gelir. Bu ölüm şehâdetir ki Âkif’in birinci Safahat’tan sonraki ölümle ilgili şiirlerinin hemen hepsi, şehâdetin tebcil edilmesi, yüceltilmesi duygusuyla beraberdir.²⁸ Âkif için mezarlığa atfedilen bu kutsallık, “kötü” hiçbir şeyin olmadığı mekân algısı yaratır. Mezarlık, öyle huzur dolu bir yerdir ki hem barışın ve iyiliğin diyarı hem kimsesizler için huzur dolu bir barınaktır. Bu barınak, insanlığın da kurtuluşa erdiği yerdir. Zira mezarlıklar olmasa mazlumlar haklarını alamayacak, davaları yarım kalacaktır. Bu kutsiyet öyle önemsenir ki Âkif tarafından, uzayıp giden her gecesine bin sabah feda edilir:

²⁴Kazım Yetiş, **Mehmet Akif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler**, Ankara: AKM Yayını, 1992, s. 29.

²⁵Kazım Yetiş, **age**, s. 30.

²⁶Tirmizî, Zühhd 16

²⁷Mehmet Âkif Ersoy, **Safahat**, İstanbul: Beyan Yayıncılık, 2007, s. 90.

²⁸Mehmet Orhan Okay, **age**, s. 94.

“Zill-i memdûdunda var âsûde bir reng-i felâh.
Leyl-i dûrâ-dûruna olsun fedâ yüz bin sabâh.”²⁹

Âkif’in bin sabaha feda ettiği mezarlık âlemi, görünenden farklıdır. İnsanlar bu görünenle aldanmakta ve öylece geçip gitmektedirler. Oysa bu mezarlıkta toprak diye görünen, aslında her zerresiyle binlerce dimağ gizler içerisinde. Orada huzur içinde uyuyan ay yüzlü insanlar bulunmaktadır ve o insanlar aslına rücu etmişlerdir. Tenden ruha dönüşmüşlerdir. Ayrıca mezarlarda biten otlar nazlı güzellerin endamıdır. Âkif’in bir Osmanlı mezarlığında gezdiğini kendi ölüm anlayışını tasvir etmesi dışında “servi”lerden de anlıyoruz. Osmanlı’da mezarlıklarda servinin bolca dikilmesinin farklı anlamları vardır. Servi, hem faniliğin hem de vahdetin sembolüdür. Kışın yapraklarını dökmemesiyle hayatı anlatırken dik duruşuyla elif harfini yani doğruluk ve dürüstlüğü temsil eder. Elif aynı zamanda Allah lafzının da ilk harfidir. Rüzgârda hışırdayan yapraklarının “Hû” çektiğine inanılır. Yani bir Osmanlı mezarlığının tasvirinde servinin olması gayet olağandır. Âkif’in serviden bahsetmesi de amaçlıdır. Ayrıca dünyanın bin bir türlü belasına karşı kurtuluş yeri olarak Allah tarafından “çukur”lar yani mezarlıklar indirilmiştir. Mezarlığın kurtuluş mekânı olarak algılanması, burada tekrarlanır.³⁰

Âkif hikâye bölümüne geçmeden önce mezarlığa sesleniş tonunu yükseltir. Ona en samimi seslenişini yapar. Mezar toprağı onun için bir “*semâvî hâk*” halini alır. Mezarlığın kendi bakış açısıyla tasvirini bu seslenmeler ve selam vermeye sonlandırır. “*Karanlıklar ülkesi*”, “*yokluk*” ve “*azameti perde perde gösteren diyar*” diye nitelediği mezarlık, aslında sonsuz umutların mekânıdır. Bu mekân, aslında şairimize göre doğuştan kaderimizdir. Âkif, sosyal hayatında da ye’is nedir bilmeyen bir karakterdir. “*Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak/Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak*”³¹ diyerek dünya hayatında bile umutsuzluğu eleştirmiştir. İşte bu anlayışta bir şairin ahiret hayatını sonsuz umutlar mekânı olarak ele alması gayet doğaldır. Ayrıca önceki kıtalarda kullandığı teşhis ve teşbih sanatlarına, bu kıtada da devam eder. Önceki kıtalarda toprak dimağların özüdür. Otlar nazlı güzellerin endamından nişandır. Serviler Allah’a olan aşkın temsildir. İlk bölümün son kıtalarında da mezar taşları, Allah’a methiyeler dizen birer şaire benzetilmektedir.

“Mezarlık” şiirinde tasvir bölümü sona erdikten sonra hikâye bölümü başlar. Manzum hikâye konusunda oldukça başarılı olan ve aruzu Türkçeye ustalıkla uygulayan Âkif, bu bölümde de hünerlerini sergiler. Bu hikâyede ana kahraman Âkif’tir ve yaşayanlar bize onun dilinden anlatılır. Hikâye bölümünün ilk on dört mısrasında Âkif, samimi bir üslupla gezintiye çıkma arzusunu dillendirir. Onun gezintiye çıkma nedeni, hayat istekleri karşısında sıkılan ruhunu rahatlatmaktır. Yaşayanların gürültülü ortamından artık bunalmıştır ve “mahalle-i emvât” yani ölümler mahallesine yol almak istemektedir. Âkif, bu gezinti hayalini dillendirirken aynı zamanda yaşayan insanların ve bu insanları zorlayan beşerî düzenin eleştirirken bu düzenle mezarlıkları bir kıyaslama yoluna gider:

²⁹ Ersoy, (2007: 90)

³⁰ <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/yavuz-bahadiroglu/mezarliklara-neden-servi-agaci-dikilir-7230.html> (ET:12. 08. 2014)

³¹ Ersoy, (2007: 404)

*“Ne levs-i hırs ü mezellet zemîn-i pâkinde
Ne hây ü hây –i maîşet harîm-i hâkinde”*³²

Hırsın, bayağılığın, geçim sıkıntısının olmadığı bu suskun mekân, Âkif’i kendine çekmektedir. Âkif’e göre “masiva” ile insan ruhu arasında bir bağ vardır ve bu bağ son bulmadan insan ruhu da rahata erişemeyecektir. Bu bağı koparmanın yöntemi ise Âkif için mezarlığa gitmektir. Tabii sadece mezarlığa gitmek yetmeyecektir. Mezarlığı insanlığa söylemek istediği derin manasıyla yaşayabilmek esas meseledir:

*“Şu “mâsiva” denilen kayd-ı ukde- ber-ukde
Kırılmadan olmaz ruh bir dem âsûde.
Fakat kırılmak için böyle bir zemîn ister...
Zemîn değil yalnız, kalb-i âhenîn ister.”*³³

Âkif, mezarlığa gitme sebebini açıkladıktan sonra yaşadığı hâdiseleri aktarmaya başlar. “İnsaniyetin en güzîn evlatları”nın bulunduğu ve Âkif’in tercih ettiği mezarlık Eyüp Mezarlığı’dır. Şair, mezarlığa doğru adımlar ve mezarlık görününce bütün eski cihân önünden çekilir. Artık önünde bir “derya-yı sermediyyet” vardır. Bu sonsuzluk denizinin dalgaları da mezar taşlarıdır. Hayatın debdebesinden kaçan bir insanoğlu için mezarlık artık bir sükûnet durağıdır. Ancak bu sükûnette ruhunu dinlendiren şair duyduğu bir sesle başka bir dünyaya gider:

*“Fakat bu beste-i lâhut nerde aksediyor,
Ki “Ellezî halakâ’l-mevte ve’l-hayate...” diyor?
Nedir samîm-i sükûnette böyle bir feryâd?
Neşîde Hâlik’in, amma kim eyliyor inşâd”*³⁴

Âyet-i kerîmelerin etkisiyle şair, hayale dalarak bir diriliş tasavvur eder. Kitâbeler, serviler, mezarlar, “Mezara ruh veren nefh-i pâk-i Mevlâ” ile hepsine birer birer can geliyor. Mahşer, şairin gözünün önünde canlanıyor. Bu canlanmış ise Âkif’i dehşete düşürüyor:

*“Kıyam-ı aczini seyrettim... Ne dehşetmiş
Sücûd-i hilkatî görmek huzûr, kudrette!”*³⁵

Âkif, daha sonra kendisine büyük tesir eden bu “hâtib-i âlem-i ulvî” karakteri yani çocuğu görür. Bir anlamda şiirin yazılma sebebi olan bu çocuk, babasının mezarı başında “Tebâreke(Mülk Sûresi)”yi okumaktadır. “Tebareke”, mealen hayat ve ölüm konularını içermesi bakımından seçilmiş olmalıdır. Annesi de çocuğun yanındadır ve gözyaşlarıyla

³²Ersoy, (2007: 90)

³³Ersoy, (2007: 94)

³⁴Ersoy, (2007: 94)

³⁵Ersoy, (2007: 96)

çocuğu dinlemektedir. Burada dikkate değer olan hadise hiç kuşkusuz bir çocuğun “Tebâreke(Mülk Sûresi)”yi ezbere biliyor olmasıdır. Bu çocuğun hem duayı ezbere bilmesi hem de çok güzel okuması mânidardır. Zira Âkif tarafından daha sonraki dönemlerde yaratılan bir “Âsım” imajı vardır ve “Mezarlık” şiirindeki dua okuyan çocuk, bize, ilerde doğacak Âsım imajının habercisidir. Ayrıca çocuk, hayatın da temsilidir. Bu noktada Âkif, hayat-ölüm zıtlığının fotoğrafını çeker:

“Çocuk hayata, o makber de mevte bir levhâ.

Tezad-ı kudreti gör: Bak şu levh-i zîrûha!”³⁶

Şiir, çocuğun kabirden ayrılmasının ardından ortalığın tekrar eski sessizliğine dönmesiyle sona erer. Âkif’in “mesîre alanı” diye adlandırdığı mezarlıktan ayrılması ve tekrar pek çok şiirinde dert yandığı günlük hayata dönmesi gerekmektedir.

3.Sonuç

Ölüm, hayat safhasının başka bir yüzüdür. Bir alternatif olarak hep yanı başımızda bulunan ölüm, bazen hayatı daha çekici kılmakta bazense korkular oluşturmaktadır. Ölümün anlamlandırılması sürecinde birçok bakış açısı geliştirilmiştir. Geliştirilen bu bakış açıları, edebî metinlere de yansımıştır. Ölüm, Türk kültüründe ve İslam dininde ebediyete varış noktası olarak görülmüştür. Ebedî bir ayrılık ifade eden ölüm, çaresizliği, hüznü, matemi hatta bazen isyanı getirmiştir. Tasavvuf felsefesinde Yaradan ile yaratılmışın kavuşması sayılsa da 19. yüzyıl sonrasında ölümün bir kavram olarak şairlerce farklı ele alındığı görülmektedir. Yunus Emre, Mevlana gibi erenler için ölüm sevenle sevilenin kavuşmasıdır. Tanzimat Dönemi’nde ise ölüm konusunun metafizik bir boyut kazandığı görülmektedir. Akif Paşa ile başlayan metafizik sorgulamalar, özellikle Abdülhâk Hâmid’in “Makber” şiirinde zirveye ulaşmıştır. Ölüm, zaman zaman isyana sebebiyet veren bir kavram haline dönüşmüştür. Bu, şairlerin hayatı ve ölümü anlamlandırma farklılıklarıyla ilgilidir. Ölüm, kimi şairlerce hayatın sonu kimi şairlerce de edebî hayatın başlangıcıdır.

Mehmet Âkif Ersoy’un “Mezarlık” şiiri, bize hem ölümü hem de mezarlıkları bir mesire alanı gibi gezilecek ve ders çıkarılacak mekân olarak tanıtır. Sokağı çok iyi tanıyan ve halk ile içi içe olan Âkif, ebedî istirahatgâhlardan hareketle asıl konuya yani ölüme dikkat çekmek ister. Kabirlere İslâmî bir hassasiyet ve irfanla yaklaşır. Anlattığı manzum hikâyede Âkif, ölümü ruhların ferahlık bulacağı bir kurtuluş, mezarlıkları ise sessiz sâkin ve huzur verici bir durak olarak kurgular. Yani Âkif, ne metafizik bir sorgulamanın, ne yersiz bir isyanın ne de ölümü görmemezlikten gelmenin peşindedir. O, “Mezarlık” şiiriyle bizlere ölümün bir kurtuluş olduğunu kanıtlama peşindedir.

³⁶ Ersoy, (2007: 96)

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Mustafa, “Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı”, *Turkish Studies*, Sayı: 8/4 (2013), s.233-253.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. I, 2004.
- BİLGEGİL, Mehmet Kaya, *Abdülhak Hâmid’in Şiirlerinde Ledünnî Mes’elelerden Allah*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1959.
- ENGİNÜN, İnci, *Abdülhak Hâmid Tarhan*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
- EROL, Kemal, *Aşk, Ölüm ve İntihar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- ERSOY, Mehmet Âkif, *Safahat*, İstanbul: Beyan Yayıncılık, 2007
- GARİPER, Cafer, “Akif Paşa ve Torunu İçin Yazdığı Mersiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 3(2005), s.51-70
- KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- KARACA, Faruk, “Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3-4, (2001), s.501-512.
- KAVAZ, İbrahim, *Akif Paşa Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- KOLCU, Ali İhsan, *Tanzimat Edebiyatı-I Şiir*, Konya: Salkımsöğüt Yayınları, 2011.
- KUŞOĞLU, Mehmet Zeki, *Mezar Taşlarında Hüve'l-Baki (Mezarlarımız)*, İstanbul, 1984.
- OKAY, Mehmet Orhan, *Mehmet Âkif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- SAĞIR, Adem, “Toplu Merasimlerden Belediye Hizmetlerine Kurumsallaşan Ölüm Bağlamında Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi”, *Turkish Studies*, 7/2(2012), s. 903-925.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- YETİŞ, Kazım, *Mehmet Akif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara: AKM Yayını, 1992.
- YALOM, Irvin D., *Love’s executioner*, New York: Basic Books, 1989
- <http://www.tdk.gov.tr>, (ET:21.01.2017 ve 11.03.2017)

<http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/yavuz-bahadiroglu/mezarliklara-neden-servi-agaci-dikilir-7230.html>, (ET: 12.08.2014)

<http://www.islamveihsan.com/olume-tebessumle-bakan-mezarlik-siiri.html>, (ET:24 Ekim 2016)